

УДК 338.431.4

М. А. Терещенко,

к. е. н., в. о. доцента кафедри аналізу і контролінгу,

Таврійський державний агротехнологічний університет

ЗАХОДИ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ КОМБІКОРМОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Розглянуто проблему сучасного ринку комбікормової продукції в Україні. Намічені основні заходи розвитку аграрного сектора економіки. Визначені пріоритетні напрями діяльності в аграрній сфері економіки. Виявлено, що умовою забезпечення в Україні сталого розвитку є цілеспрямована організація ринку комбікормової продукції. Її складовими виступають: структуризація ринку; формування фізичної ринкової інфраструктури; раціональна побудова ринків; державне регулювання обмінних процесів.

The problem of modern feed mill products market in Ukraine is considered. The main activities for agricultural sector development are identified. The main directions of the development in agricultural sphere are determined. It is founded that condition to ensure sustainable development in Ukraine is a market organization of mixed fodder production. Its components are: market structuring, the formation of physical market infrastructure, rational markets construction, government regulation the changing processes.

Ключові слова: ринок комбікормової продукції, цілеспрямована організація, структуризація, інфраструктура, державне регулювання, реформування, конкурентоспроможність, раціональна побудова, аграрний сектор.

Сучасний ринок комбікормової продукції ми розглядаємо як частину сільськогосподарського ринку, який визначається рядом істотних особливостей. У спеціальній літературі його визначальними ознаками вважаються такі: приватна власність на землю, інші засоби виробництва та вироблену продукцію; самостійне прийняття господарських рішень суб'єктами ринкових відносин виключно на основі ринкових сигналів, які формуються в конкурентному середовищі; взаємодія суб'єктів ринкових відносин виключно через вільний відкритий ринок; зведення ролі держави виключно до визначення правил "ринкової гри" та забезпечення їх неухильного дотримання всіма учасниками [6, с. 12].

Для формування розвинутого сільськогосподарського ринку необхідно розробити дієві заходи цілеспрямованої організації ринку комбікормової продукції. Її складовими виступають: структуризація ринку; формування фізичної ринкової інфраструктури; раціональна побудова ринків; державне регулювання обмінних процесів.

Структуризація ринку означає виділення в його складі продуктивних секторів, виходячи з маркетингових властивостей окремих товарних груп

та характеру обмінних процесів. Відповідно до цього виділяють ринки сировини та кінцевої продукції (продовольства), продуктові ринки, ринки наявного товару та ф'ючерсних контрактів.

Функціонування ринкової системи передбачає постійний рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів і робочої сили. Для цього потрібні певні організації, які діють в рамках закону, обслуговують ринкові відносини. Тобто сучасному ринковому господарству необхідна відповідна інфраструктура.

Ринкова інфраструктура — це загальна основа безпосереднього здійснення обмінних процесів, це фізичне місце контактування, взаємодії ринкових контрагентів, операторів ринку, тобто покупців і продавців. Основними формами фізичної ринкової інфраструктури виступають біржі, оптові ринки, аукціони, ярмарки, торгові доми, міські ринки, механізми дрібнооптової та роздрібної торгівлі. Ринкові ціни, як ціни попиту та пропозиції, генеруються елементами інфраструктури з високою концентрацією попиту та пропозиції — біржами, аукціонами, ярмарками.

Інфраструктура виступає як механізм функціонування підприємництва. Вона заповнює вели-

чезний економічний простір від виробництва до споживання. Отримуючи вироблену продукцію, вона організовує укладання контрактів на поставання, просуває товарні потоки у галузях і регіонах, регулює збут і обслуговування економічної системи. Тому ефективність функціонування ринкової економіки, в першу чергу залежить від комплексності і ефективності її інфраструктури.

Інфраструктурна складова організації ринку комбікормової продукції має подвійне призначення. По-перше, це генератор ринкових цін як цін попиту та пропозиції, а значить — генератор ринкової рівноваги. Функції цін реалізуються через ринкову інфраструктуру. Нерідко її називають фізичною ринковою інфраструктурою, оскільки вона, дійсно, являє собою фізичну арену взаємодії і контактування операторів ринку комбікормової продукції. Фізична інфраструктура представлена сукупністю спеціально влаштованих та відповідно обладнаних місць для зустрічей ринкових контрагентів з метою здійснення операцій купівлі-продажу сільськогосподарських товарів та продовольства. Стратегічна функція інфраструктури — створення повноцінного сучасного конкурентного середовища на сільськогосподарському ринку. Світовий досвід показує, що найбільш успішно вона може бути виконана шляхом створення цілісної системи фізичних ринків, яка враховує маркетингові особливості конкретних сільськогосподарських та харчових продуктів, зокрема здатності до зберігання та транспортування, біологічних якостей, секторного походження, сезонного чи постійного споживання і тому подібне.

По-друге, інфраструктура в ряді випадків виступає у ролі організатора не лише обмінних процесів, а й виробництва. Інфраструктурні елементи ринку комбікормової продукції не тільки генерують, а й нагромаджують великі масиви ринкової інформації; за умови їх кваліфікованого аналізу, можна достовірно володіти ринковою ситуацією та достовірно прогнозувати стан відповідного продуктового ринку.

Об'єктивний процес переходу до ринкових відносин агропромислового комплексу вимагає створення відповідної інфраструктури оптового ринку агропромислової продукції, впровадження нової системи угод купівлі-продажу. Формування інфраструктури ринку комбікормової продукції на сучасному етапі полягає в упорядкуванні системи аукціонної і біржової торгівлі, що дає змогу створити дієздатний оптовий аграрний ринок за принципом попиту і пропозиції.

Одним з основних елементів ринкової інфраструктури виступають біржі, які світовою практикою оцінюються як найбільш досконала форма організації торгівлі. В Україні на початок 2000 року функціонувало 365 бірж, з яких 28 — агропромис-

лові, що в порівнянні з 1991 роком більше у 5,5 та 7 разів відповідно. Важливим елементом ринкової інфраструктури є торгові дома, які вважаються найбільш наближеними до товаровиробників. На відміну від бірж, агроторгові дома ведуть операції, як правило, з реальним товаром. Протягом 1995—1998 років в Україні створено 144 агроторгові дома, які на сьогодні активно функціонують.

Раціональна побудова продуктових ринків означає свідоме і цілеспрямоване формування складу його операторів, покупців та продавців. Головним напрямом і принципом раціональної побудови продовольчого ринку є біополяризація. Вона означає загальне скорочення, зведення до мінімуму будь-яких ланок (виробничих, переробних, посередницьких, збутових, сервісних та інших), які відділяють виробника сільськогосподарської продукції від її споживача. Завдяки біополяризації всі ланки агропромислово-торговельного ланцюга потрапляють в зону оцінок кінцевого споживача і саме він визначає міру успіху підприємства чи об'єднання на ринковій арені. При цьому створюються передумови і для нормалізації пропорцій розподілу кінцевих результатів агропромислово-торговельного ланцюга між його ланками, тобто забезпечення еквівалентності обміну між партнерами агропромислового комплексу.

Державне регулювання ринкового середовища — це втручання держави в обмінні процеси, яке здійснюється нею в потрібний час, в потрібному місці, в необхідних розмірах і переважно ринковими засобами. В Україні рекомендується застосовувати дві головні його форми: інтервенції та експортно-імпортне. Грошові інтервенції застосовуються державою при падінні ринкових цін шляхом закупівлі продукції з метою підтримки виробника. Товарні інтервенції сприяють зниженню цін і полягають у продажу раніше закупленої продукції з метою збільшення пропозиції в інтересах споживача. В рамках експортно-імпортного регулювання застосовують експортні субсидії для компенсації перевищення внутрішніх цін над світовими та протекційні митні тарифи для захисту внутрішнього ринку. В окремих випадках держава прямо фінансує виробників сільськогосподарської продукції в рамках цільових програм державного регулювання аграрного сектора.

Важливою особливістю ринку комбікормової продукції є наявність різних форм господарювання і відносин власності. Для реалізації цих умов в Україні сформована законодавча база: Закони України "Про власність", "Про форми власності на землю", "Про підприємства в Україні", "Про підприємництво", згідно з якими проводиться реформування аграрного комплексу.

Головною складовою створення ринкового середовища було і залишається визначення на селі

господаря-власника, захисту власності, побудові на основі власності виробничих відносин у сільськогосподарських підприємствах. При цьому незаперечною і визначальною виступає істина про те, що шлях до науково-технічного прогресу пролягає через економічний інтерес, заснований на власності та бажанні людей її примножити.

Вся система господарювання і управління в сільському господарстві визначається відносинами власності безпосереднього виробника. Тому направлене використання економічних важелів, методів управління, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів залежить від того, як реалізується це право. Коли немає конкретного власника — немає належних інтересів та стимулів, немає матеріальної і моральної відповідальності — тоді втрачається основний імпульс життєдіяльності людини.

Необхідною передумовою розвитку ринкової економіки в аграрній сфері України є формування економічної системи, що базується на різноманітних формах власності й господарювання, удосконалення земельних відносин на селі, роздержавлення і приватизація засобів виробництва в агропромисловому комплексі.

За даними Міністерства аграрної політики України, на 28.03.2000 року серед 10551 колективних сільськогосподарських підприємств, які підлягали реформуванню, створено 11169 нових господарських формувань. Серед них 5020 господарських товариств, 2762 сільськогосподарських кооперативи, 2444 приватних (приватно-орендних) підприємств, 711 фермерських господарств.

Після проведення земельної реформи отримано такі результати: станом на 28.03.2000 року з 6,2 мільйонів власників земельних сертифікатів близько 4,1 мільйона осіб, або 68% їх загальної кількості, віддали свій земельний сертифікат в оренду.

Важливий аспект проблеми реформування аграрного сектора полягає в тому, що перетворення інституційної структури сільського господарства є не метою, а засобом. Слід підкреслити, що метою реформи є збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва і підвищення його конкурентоспроможності у гармонії з вирішенням екологічних і соціальних проблем села, надійне забезпечення продовольчої безпеки України і зміцнення позицій на зовнішніх ринках. Тому зрушення у співвідношенні між різними формами власності і категоріями господарств необхідно розглядати у нерозривному зв'язку з динамікою обсягів виробництва продукції сільського господарства.

Магістральним напрямом аграрної реформи є створення середніх та великих форм організації виробництва на засадах приватної власності на

землю та майно у вигляді сільськогосподарських кооперативів, господарських товариств, приватно-орендних підприємств тощо. У перспективі саме потужні товаровиробники здатні запровадити сучасні технології у рослинництві і тваринництві, збільшити обсяги продукції та здешевити її, витримати конкуренцію на зовнішньому та внутрішніх ринках.

У ринкових умовах економічне середовище кожного товаровиробника спонукає постійно підраховувати свої індивідуальні витрати виробництва і порівнювати їх з ринковою ціною. Це є головним чинником економічної ефективності і виробництва в умовах ринкових відносин, що досягається шляхом підвищення продуктивності праці, зниження собівартості та підвищення якості продукції.

Не має ідеальних форм господарювання, кожне з них має певні переваги і недоліки в конкретних місцевих умовах. Необхідно забезпечити раціональні пропорції і розвиток кооперування та комбінування між великим, середнім та малим підприємництвом.

З вищеведеного можна зробити висновок, що Україна прямує шляхом побудови ринкової економіки. Першими результатами є формування ринкової інфраструктури та створення нових суб'єктів ринку. Але суб'єкти ринку діють в середовищі невпорядкованого ринкового господарювання, для якого характерні диспаритет цін, систематичні неплатежі за укладеними угодами, високий ступінь монополізації окремих посередницьких груп і структур, натурально-товарна форма здійснення ринкових операцій. Все це зумовлює нерентабельність новостворених формувань та різкий спад виробництва сільськогосподарської продукції.

Але Україна нині охоплена не лише глибокою соціально-економічною, а й гострою екологічною кризою. Екологічні інтереси, що виникають, розвиваються та реалізуються в суспільстві, знаходяться в діалектично суперечливій взаємодії з інтересами економічними.

З одного боку, екологічні інтереси впливають на цільові установки та мотивацію економічної діяльності господарюючих суб'єктів, а з іншого — виступають обмежувальним чинником останнього. На сучасному етапі розвитку репродуктивних сил економічний інтерес домінує над екологічним, що призводить до негативних наслідків у взаємодії суспільства і природи, загострення еколого-економічних протиріч. Загострення його зумовлене пануванням технократизму, технологічного та економічного детермінізму, та як наслідок цього — виснаження природних ресурсів, порушення динамічної рівноваги екосистем, екологічна криза.

На жаль, на відміну від економічних проблем,

екологічні проблеми економічного розвитку нашої держави залишаються поза увагою. Хоча це важливо, тому що і з економічної, і екологічної кризи необхідно виходити одночасно. Більше того, якщо сьогодні не взятись за ефективне розв'язання екологічних проблем економічного розвитку та радикального оздоровлення природного середовища, то завтра будь-які економічні реформи та перетворення можуть бути зайвими. Країна, яка не вирішує власні екологічні проблеми, не має майбутнього.

На теперішньому етапі цивілізації рівень та ефективність використання природних ресурсів є найважливішим мірилом, критерієм економічного розвитку країни, а якість довкілля, екологічна чистота її території, насамперед земельних, водних і лісових ресурсів — головним показником відповідальності суспільного виробництва, завданням охорони навколишнього природного середовища, вимогою екологічнобезпечного господарювання в ньому.

Аналіз основних чинників, які призвели до екологічної кризи в Україні, свідчить, що на деградацію та забруднення природного середовища в останні десятиріччя "працювали" не лише гірничо-металургійний комплекс, енергетика, важка та будівельна індустрія, транспорт і хімічна промисловість, а й сільське господарство, комбікормова промисловість, загалом агропромисловий комплекс.

Нині аграрний сектор економіки за рівнем негативного впливу на природу стоїть поряд з екологічно-небезпечними промисловими виробництвами. Сучасне екологічно необгрунтоване та біосферно несумісне агропромислове виробництво — це, по суті, руйнування і виснаження ґрунтового покриву, природного потенціалу країни загалом. За нашими розрахунками, внесок АПК в економічну кризу, а точніше — в забруднення і деградацію навколишнього природного середовища, становить у середньому 35—40%, у тому числі земельних ресурсів — понад 50%, а поверхневих водойм близько 45%.

Все це наслідки надмірного залучення до використання в аграрній сфері земельних ресурсів, зростання до критичних рівнів антропогенних навантажень на них, захоплення природноперетворювальною діяльністю, порушення екологічно допустимих співвідношень між ріллею, природними кормовими угіддями, багаторічними насадженнями і площами під лісами й водоймами, а також так званою "дикою природою".

За останні 10 років в усіх природних зонах України зафіксовано зниження родючості ґрунту. З 1961 по 1981 роки вміст гумусу в орнім шарі зменшився (%) — в степу — 3,96 — 3,63, лісостепу — 3,81 до 3,52, поліссі — 2,3 до 1,98. Середньорічні темпи втрат склали (т/га) — 0,58; 0,56; 0,54

відповідно.

Велику шкоду народному господарству України наносить ерозія ґрунту. За інтенсивністю ерозійних процесів Україна займає одне з перших місць в Європі. Масштаби ерозії такі, що про це слід говорити як про національну трагедію.

Ерозія, що є складовою природного денудаційного процесу, є звичайним явищем. Однак неправильна господарська діяльність людини доводить її до катастрофічних розмірів. Вирубання дерев і чагарників на ерозійнонебезпечних позиціях призводить до надзвичайно швидкої втрати ґрунтами протиерозійних властивостей.

У результаті ерозії на значних площах руйнуються цінні сільськогосподарські угіддя, різко знижується родючість ґрунтів, замулюються річки, канали та водні джерела, зростає розчленування території ростучими ярами, погіршується їх вологозабезпеченість і гідрологічний режим.

Часто причиною ерозійної деградації є неправильна система обробітки ґрунту. Наприклад, оранка, культивування, сівба і навіть збирання урожаю уздовж схилів неминуче призводить до зростання ерозійних процесів. Руйнування ґрунтової структури і посилення ерозії спричиняються також видаленням рослинного покриву і нераціональним землекористуванням.

На відновлення втраченої родючості ґрунту суспільство вимушено виділяти частину свого чистого доходу, адже природним шляхом земля, при дійсному рівні її використання, виконати його не може. На відновлення вже втраченої родючості ґрунту в результаті ерозії потрібно було б такі економічні ресурси, які набагато перевищують господарські можливості. Для природного відновлення родючості при суворому дотриманні ґрунтозахисних технологій потребувалися б століття. Тому в рамках будь-якого екологічного прогнозу втрати від ерозії виступають як непереможні й було б неправильно залишати їх без уваги при економічному аналізі результативності виробництва комбікормової продукції.

Фізична суть збитку від ерозії полягає у втраті ґрунтом своєї головної якісної ознаки — родючості, за рахунок природного змиву і розмиву ґрунту і підстилаючих порід водою. При цьому втрачається верхній найродючіший шар дрібнозему, що містить гумус, поживні речовини (азот, фосфор, кальцій).

Основним наслідком прямого фізичного збитку родючості землі є зниження урожайності сільськогосподарських культур на еродованих ґрунтах. Це негативний результат використання еродованих земель і урожай знижується через втрати якості землі як засобу праці, яка забезпечує рослини простором і постачає важливими факторами життя (головним чином, водою і поживними речовинами).

До непрямого збитку відносять втрати чисто-го доходу в результаті перевитрат насіння культур, які висіваються на схилах, змив частини щорічно внесених мінеральних добрив на еродованих ґрунтах; перевищення затрат матеріально-грошових ресурсів при експлуатації машинно-тракторних агрегатів при роботі на ґрунтах підвищеної щільності тощо.

Таким чином, фізичну суть річного збитку від ерозії ґрунту можна визначити як втрату ґрунтової родючості, недобір врожаю на еродованих землях, як збільшення цін на сировину комбікормових підприємств внаслідок перевитрат матеріально-технічних ресурсів на еродованих ґрунтах.

Поряд з економічною ефективністю сільськогосподарського виробництва потрібно враховувати і екологічну ефективність. Особливо це стосується вирощування сільськогосподарських культур, зокрема на землях, що піддаються ерозії. В іншому випадку потрібно передбачити збиток від неправильного використання земельних фондів.

Поряд з економічними і екологічними проблемами в Україні і в світі, в цілому, існує ще одна проблема — енергетична. Енергетична проблема, яка сьогодні є надзвичайно актуальною для всіх країн світу особливо гостро відчувається в Україні, яка лише на 35—40% здатна задовольнити свої потреби власними поливно-енергетичними ресурсами і яка має такі енергоємні галузі промисловості, як хімія і нафтохімія, металургія та інші.

Постійне зростання цін на енергоносії — лише зовнішній прояв факторів, які об'єктивно існують і мають глобальний характер. Питомі витрати техногенної енергії в екстенсивному немеханізованому сільському господарстві України на початок ХХ століття (1913 рік) склали 12,3 тис. Мдж/га, а енергетична продуктивність галузі — 19,1 тис. Мдж/га. Протягом періоду інтенсифікації до 1990 років розораність територій збільшилась порівняно з 1913 роком майже в 1,4 рази, використання енергії техногенного походження — у 3,3 рази, а загальна продуктивність — у 3,5. Частка просапних культур, виробництво яких потребує значно більших витрат енергії, збільшилось у 5 разів, інтенсивність мінералізації гумусу — в 1,9 разів, його відновлення — в 3,4 рази. Але при цьому енергетична ефективність сільського господарства практично не змінилась.

На сьогодні має досить важливе значення становлення ринкових відносин та формування ринку, який являє собою найбільш ефективний спосіб зв'язку виробництва і споживання, виявлення потреб суспільства і можливостей виробників, суспільної оцінки економічної ефективності, процесу виробництва і розподілу. Одним з найважливіших ринків є сільськогосподарський ринок, який забезпечує населення продуктами харчування. Серед сільськогосподарських ринків ринок комбікормової продукції, хоча він і перебуває у за-

родковому стані, має досить важливе значення, оскільки комбікорми виступають матеріальною субстанцією формування тваринницької продукції. Тому розвиток ринку кормів багато в чому впливає на функціонування тваринницьких галузей. Але поряд з актуальністю виходу України з економічної кризи є ще ряд досить важливих проблем. Глобальними проблемами на сьогодні можна вважати екологічну та енергетичну кризи. Екологічна криза виражається багатьма чинниками, досить важливим з яких є зростання еродованості землі, яке виражається в збільшенні кількості бросових земель, які втратили своє виробниче призначення, а також зниженні родючості існуючих угідь. Як наслідок, для обробітки еродованих земель потрібні додаткові кошти, фізичним збитком використання еродованих угідь є зниження урожайності сільськогосподарських культур.

Енергетична криза проявляється в недостатці енергетичних ресурсів, а також в тому, що на сьогодні в сільському господарстві України на виробництво сільськогосподарської продукції витрачається більше непоновлюваної енергії, ніж енергії, яка надходить з продукцією. Тому поряд з врахуванням економічних показників досить важливим є врахування екологічних та енергетичних чинників, їх впливу на подальший розвиток ринку комбікормової продукції.

Література:

1. Гаман М. Державна підтримка фінансування інновацій // Економіка України. — 2004. — № 6. — С. 44—49.
  2. Данилишин Б., Чижова В. Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України // Економіка України — 2004. — № 6. — С. 4—11.
  3. Дацій О.І. Державне регулювання інноваційної діяльності в Україні // Економіка АІЖ. — 2004. — № 3. — С. 97—101.
  4. Корецький М.Х. Державне регулювання інноваційної діяльності в АПК // Економіка АПК. — 2004. — № 4. — С. 14—18.
  5. Рубан В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України : методологія і досвід // Економіка України. — 2004. — № 3. — С. 14—17.
  6. Крисальний О.В. Формування системи державної підтримки розвитку агропромислового виробництва в Україні // Економіка АПК. — 1998. — № 7. — С. 8—14.
  7. Кроп П.Б. Ціноутворення в комбікормовому виробництві та шляхи його удосконалення // Економіка і організація сільського господарства. — 1992. — Вип.91. — С. 163—167.
  8. Кропивко М.Ф. Інформація в управлінні агропромисловим виробництвом. — К.: ІАЕ, 1997. — 252 с.
- Стаття надійшла до редакції 10.02.2010 р.*